

Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > סוגיות בפרשה 013 שמות דין משה הרג המצרי

סוגיות בפרשה 013 שמות דין משה הרג המצרי

עכו"ם שהכה ישראל חייב מיתה

[א] כתוב בפרשה (שמות ב' י"ב) שמשה רבינו ע"ה הרג את המצרי שהכה את איש העברי. ויש לברר האם הכאה כלולה בז' מצוות בני נח שלכן נתחייב המצרי על כך מיתה. והנה רש"י על הפסוק מביא את המדרש (שמ"ר א' כ"ח) שאותו מצרי בא על אשתו של אותו עברי והיה מכה אותו משנודע הדבר לעברי (ובמדרש שם כתוב שהיה מבקש להורגו, ועוד נדון בכך). א"כ מצד שבא על אשת איש בודאי שאותו מצרי חייב מיתה, שהרי נצטוו בני נח על העריות. אבל מצד ההכאה עצמה, עדיין צריך בירור. והנה איתא בגמרא בסנהדרין (נ"ח ב'), "א"ר חנינא עובד כוכבים שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי". הרי שר"ח למד ממעשה דמרע"ה גופא שעכו"ם שמכה ישראל חייב מיתה. אמנם עדיין לא נתבאר מאיזה דין עשה כן מרע"ה. ועוד יש להבין למה הביא ר"ח את ריש הפסוק "ויפן כה וכה וירא וכו'". לכאורה אם המצרי חייב מיתה בגלל עריות, הרי זה מיותר. ואפשר לומר שלדעת ר"ח, היו למרע"ה ב' טעמים מדוע חייב היה המצרי מיתה. דהרי רש"י פירש ע"פ המדרש "ויפן כה וכה וירא - ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה". ואפשר לפרש שר"ח פירש את המדרש שאותו מצרי היה חייב מיתה בין משום מה שעשה בבית וכן משום מה שעשה בשדה. א"כ עדיין צריך לברר אליבא ר"ח מנין ידע מרע"ה שעכו"ם שהכה ישראל אפילו שלא עשה שום עבירה נוספת - חייב מיתה.

משה סטר לפרעה

[ב] והנה הגמרא בזבחים (ק"ב א') מביאה בשם ריש לקיש שמרע"ה כאשר יצא מפרעה בחרי אף (בא י"א ח'), סטרו ויצא (למסקנת הסוגיה ר' יוחנן אמר כן ולא ר"ל). וגם כאן יש לברר מדוע היה מותר למרע"ה להכות את פרעה. מהיכי תיתי שמותר לישראל להכות עכו"ם.

ישראל המכה ישראל, עכו"ם המכה עכו"ם, אדם המכה עצמו

[ג] נחזור עתה לסוגיה בסנהדרין, שם בהמשך איתא "וא"ר חנינא הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה שנאמר מוקש אדם ילע קודש". ועוד שם בהמשך "אמר ריש לקיש המגביה ידו על חברו אף על פי שלא היכהו, נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך". בשתי סוגיות אלו מדובר בין ישראל לישראל. א"כ עד עתה הזכרנו ג' סוגיות, עכו"ם מכה ישראל, ישראל מכה עכו"ם, ישראל מכה ישראל. וכן יש לברר מה הדין בעכו"ם המכה עכו"ם. ועוד יש לברר מה הדין באדם מכה בעצמו, וגם זה מתחלק לשני חלקים, ישראל המכה בעצמו ועכו"ם המכה בעצמו.

המצער עצמו נקרא חוטא ולכן אסור לאדם לצער עצמו

[ד] נתחיל לדון בסוגיה האחרונה, אדם המכה בעצמו. איתא במשנה בב"ק (צ' ב'), "החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי, פטור.

אחרים שחבלו בו חייבים". והנה במשנה שם מסופר על אשה שהיתה פרוצה בגילוי ראש, ומ"מ כאשר אחד פרע ראשה בשוק לביישה, חייבו ר"ע לשלם לה ת' זו. וכאשר אותו אחד טען שהיא עצמה פעמים מגלה ראשה בשוק, ענה לו ר"ע אפילו שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, אחרים שחבלו בו חייבים. לפ"ז לשון חבל במשנה פירושו לבייש. והנה הגמרא בב"ק (צ"א א') מקשה על דעת ר"ע במשנה מברייתא בה ר"ע עצמו אומר שאדם רשאי לחבול בעצמו. בתחילה רבא רצה לתרץ שהמשנה מיירי בחבלה ממש והברייתא מיירי בבושת, אבל הגמרא מיד דוחה זאת שהרי גם המשנה מיירי בבושת, כפי שבארנו. אלא למסקנת הסוגיה תרי תנאי היא ואלביא ר"ע. לתנא דמשנה אלביא ר"ע אסור לאדם לחבול בעצמו, ולתנא אחר אלביא ר"ע - בברייתא - מותר לאדם לחבול בעצמו. והטעם שאסור לאדם לחבול בעצמו הוא מצד צער. כלומר אדם המצער עצמו נקרא חוטא. וילפינן זאת מנזיר, שנקרא חוטא למרות שרק ציער עצמו מין, וכ"ש מי שמתענה נקרא חוטא. זה תורף הסוגיה שם. ולפי מהלך זה, כל מי שמצער את עצמו, בין ע"י חבלה ממש, בין ע"י תענית, וכו', נקרא חוטא.

ישנו לאו בתורה להכות חבירו

[ה] ויש לעיין לפי ההו"א של רבא שמותר לבייש את עצמו ואסור לחבול בעצמו, ולא ילפינן מנזיר, א"כ מאיזה דין אסור לאדם לחבול בעצמו. ואין לומר שאין אדם בעלים על עצמו ולכן אסור לו לחבול בעצמו כמו שאסור לו להזיק דבר שאינו שלו. דהרי הפשטות היא שאדם הוא כן בעלים על עצמו, והראיה לכך היא שהחובל בו משלם לו דמי צער בשת רפוי שבת ונזק, ולא כקנס אלא כחיוב ממוני. וכי משלמים לאדם אם אינו בעלים על עצמו. וכן מצינו שמותר לאדם לתרום כליה, וכי יכול אדם לתרום דבר שאינו בעלים עליו. והנה בענין חובל כותב הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ה ה"א) "אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו. ולא החובל בלבד, אלא כל המכה אדם **כשר** מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון, הרי זה עובר בלא תעשה שנ' לא יוסיף להכותו. אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא, קל וחומר למכה את הצדיק". דלמרות שאין פסוק מפורש בתורה בסגנון לא תחבול ברעך, אבל הגמרא בכתובות (ל"ג א') דורשת את הלאו דחבלה מהפסוק "לא יוסיף פן תוסיף" (כי תצא כ"ה ג'). והוא לאו משס"ה ל"ת (רמב"ם ל"ת ש', חינוך מצוה תקצ"ה). ולמרות שמעיקרו הוא נאמר לשלוח ב"ד המכה את החייב מלקות, שאסור לו להוסיף על מה שקבעו הב"ד, אבל כל מוני המצוות, וכן הרמב"ם במשנה תורה הנ"ל, הרחיבו את חלות הלאו לכל מכה חבירו. והגר"א (חו"מ ת"כ אות ג') ציין שמקור הרחבה זו הוא בסנהדרין (פ"ה א'), עי"ש. והנה למרות שבלשון הגמרא שם וברמב"ם משמע שהרחבה זו היא ק"ו, באמת אין זו אלא סברא שאין מקום לחלק (עי' מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה מ"ח, אמנם עי' בב"ח בחו"מ ת"כ ואכמ"ל).

סברת איסור הכאה מצד גרימת צער

[ו] והנה הרמב"ם כלל בחדא מחתא את האיסור לחבול בחבירו עם האיסור לחבול בעצמו. ולכאורה צ"ע, כי אלו הן סוגיות נפרדות. בשלמא להכות את חבירו אסרה התורה בקרא לא יוסיף פן יוסיף, אבל אין זה מסתבר כלל שאותו קרא אסור על אדם להכות את עצמו. דאם נשאל מהי הסברא הפשוטה לאסור חבלה בחבירו, התשובה לכאורה היא שאסור לאדם לשלוח ידו בדבר שאינו שלו ללא רשות, זו סברא פשוטה בהלכות חו"מ. ולא שנא לאיזה ענין הוא עושה כן. אם דבר כלשהוא אינו של פלוני ואין לו רשות להשתמש באותו דבר, אזי פשוט שאסור לו גם לחבול בו, דחבלה הוא סוג של השתמשות, אמנם שלילית, אבל בודאי שהשתמשות שלילית אינה סברא לקולא. מאידך, אין זו סברא שיכולה לאסור על אדם לחבול בעצמו, שכן ייסדנו שאדם הוא בעלים על עצמו. א"כ לכאורה ישנה כאן תמיהא ברמב"ם. ונראה לתרץ שהמכנה המשותף בין מכה עצמו למכה חבירו הוא גרימת צער. כלומר, שמלבד הטעם שאין אדם יכול לחבול בדבר שאינו שלו, מצד דיני הממונות שבין אדם לחבירו, ישנו גם טעם שאסור לאדם לצער את חבירו מצד דיני נפשות שבין אדם לחבירו [1]. ומרומזת סברא זו בלשון הרמב"ם "דרך נציון". דרך נציון משמע שהאיסור אינו מצד דיני ממונות, אלא מצד דיני נפשות. ומצד זה גם אסור לאדם לצער את נפש עצמו. א"כ אותה סברא שלמדנו בחובל בעצמו מנזיר, כדלעיל, אפשר ללמוד במכה חבירו. ולפי זה אפשר לומר שזו גם הסברא הטמונה מאחורי הלאו דלא תוסיף.

סברת איסור הכאה מצד גרימת בזיון

[ז] והנה הסמ"ג (עשה ע') העתיק את לשון הרמב"ם בשינוי של מילה אחת, במקום נציון, כתב הסמ"ג בזיון (וצ"ע האם גירסה אחרת מצא ברמב"ם או בכונה שינה. עכ"פ בילקוט שינויי נוסחאות ברמב"ם פרנקל לא נמצאת נוסחה זו). לפ"ז הדרא קושיא לדוכתא, איך אפשר לכלול בחדא מחתא את האיסור לחבול בחבירו עם האיסור לחבול בעצמו. בשלמא החובל

בחבירו שייך בזה בזיון, אבל החובל בעצמו, לכאורה האיסור בזה אינו מצד מבזה עצמו. כמובן ששייך שאדם יתנהג באופן שהוא מבזה את עצמו, כגון אשה שמגלה ראשה בשוק, אבל בחבלה ממש לכאורה אין בזיון, ואפילו יש, מהיכי תיתי לאסור זאת, וצ"ע. עכ"פ בחובל בחבירו בודאי שייך גם צער וגם בזיון. דבפסוק האוסר הכאה כתוב בהמשך "פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך". מילת נקלה היא משורש קל, כלומר לעשות אחיך קל בעיני אחרים, שהוא לשון זלזול (רש"י כי תבוא כ"ז ט"ז), לשון ביזוי (בעל הטורים כי תצא כ"ה ג'). וכן משמע בספורנו שם "ונקלה - שיתקלקל ברעי או במים מרוב כאב". אמנם בספורנו אפשר גם לפרש שההכאה תגרום לו צער מעבר למה שמגיע לו, עד כדי שיגיע לקלקול רעי או מים. כלומר, לא שהקלקול הוא טעם האיסור אלא הקלקול הוא הסימן לצער שנגרם לו, והצער הוא טעם האיסור. א"כ מה שעלה בידינו עד עתה הוא שהאיסור לחבול בעצמו הוא מטעם צער, והאיסור לחבול בזולת הוא או מטעם צער או מטעם בזיון.

מדוע לשליח ב"ד מותר להכות

[ח] והנה יש לברר, זה שמותר לשליח בית דין להכות את הרשע אותן מלקות שקבעו לו הב"ד - ולא רק שמותר לו אלא שהוא מצווה בכך - האם זה בגלל שעשה דוחה לא תעשה, דהיינו העשה להלקותו דוחה את הל"ת דלא יוסיף. אבל א"כ מה נאמר לפי רבינו יונה (שע"ת ש"ג אות עז) שסובר שהמכה את חבירו עובר בשני לאוין, לא יוסיף ופן יוסיף. דהנה רוב הראשונים הביאו רק או לא יוסיף (כגון הרמב"ם) או פן יוסיף (כמו הטור), ועי' בב"ח ובפרישה ובסמ"ע (כולם בחו"מ ת"כ) מה שפלפלו בזה. אבל לפי רבינו יונה נמצא שעשה דמלקות ב"ד צריך לדחות תרי לאוין. אמנם עי' בחידושי רע"א (כתובות מ' א') שלר' ישמעאל בנזיר (מ"ח ב') אמרין שאם עשה דוחה לאו, הוא גם דוחה ב' לאוין, דמ"ל לאו אחד, ומ"ל ב' לאוין. ועי' באתון דאורייתא (כלל כ'), שאם ב' הלאוין הם משם אחד, כמו בסוגיה דידן (עי' ב"ח וסמ"ע בריש חו"מ ס' ת"כ) [2], עשה אחד דוחה שפיר שני לאוין, ואכמ"ל בזה. ועוד יש לומר, וזה פשוט וברור, שכאן הרי עצם העשה הוא להכות, ועצם הלאו הוא לא להכות. א"כ במקום שהתורה ציותה בפרוש להכות, הרי התורה בעצמה גילתה לנו שבמקום זה האיסור להכות לא חל, ואין צורך בשום פלפולים נוספים. ורק במקום שנפגשות שתי מצוות שונות זו כנגד זו, ואין סיבה ברורה שאחת תחול ואחת לא תחול, אזי יש מקום לדון. אבל כאן הרי ברור שהעשה חל וממילא הלאו שהוא הפוך לעשה - לא חל.

האם מותר להכות מי שאינו עושה מעשה עמך

[ט] הנה המשנה במכות (כ"ג א') דורשת "ונקלה אחיך לעיניך, כשלקה הרי הוא כאחיך". משמע מהדרשה שמותר להכות מי שאינו אחיך, ודוקא מי שהוא אחיך אסור להכותו. ובאמת כך מוכח בסנהדרין. דאיתא התם (פ"ה א') שהאיסור לקלל נאמר דוקא על אדם כשר, "נשיא בעמך לא תאור" (רמב"ם סנהדרין פכ"ו ה"א). והגמרא שם מקישה הכאה לקללה, וא"כ גם בהכאה האיסור להכות הוא דוקא אדם כשר. אמנם בסנהדרין בעמוד שלאחריו (פ"ה ב') מצינו שר' יונתן ס"ל דלא מקשינן הכאה לקללה, ובהכאה עשה בו שלא כעמך כבעמך. וא"כ זו מחלוקת בגמרא. אבל הרמב"ם פסק שמקשינן הכאה לקללה בהלכה שהעתקנו לעיל, ודוקא המכה אדם כשר עובר על לא תוסיף. וכן פסק בהלכות ממרים (פ"ה הי"ב), במה שפסק על היוצא ליהרג ש"אחר שבא והיכה אחר שנגמר דינו אע"פ שעשה תשובה ה"ז פטור הואיל והוא הולך למיתה". משמע שאם לא עשה תשובה, הרי האחר פטור אפילו היכהו קודם שנגמר דינו. לפ"ז יש לנו עוד טעם מדוע מותר לשליח ב"ד להכות את הרשע. אמנם יש לדון לענין תשלומי שבת בשבת רפוי נזק וצער על חבלה במי שאינו עושה מעשה עמך, האם חייב או פטור. ועי' בחידושי הר"ן (סנהדרין פ"ה א') שכתב "כשאינו עושה מעשה עמך הוא חייב בתשלומין שממון הוא חייב, ומפני שאינו עושה מעשה עמך לא הותר לנו ממונו". וכן פסק החת"ס בשו"ע (או"ח קס"ט) שכתב שגם אם אינו עובר על לא תוסיף משום שמכה מי שאינו עושה מעשה עמך, מ"מ ממונו בעי לשלומי, ולא אפטריה רחמנא. ונראה דכך פוסקים האידנא (עי' כתב העת הישר והטוב ח"א מאמר מהרז"נ גולדברג עמ' י"ד אות ט'). מאידך היראים (סימן רי"ז), סבר שאין תשלומין למכה רשע. והקשה היראים על עצמו מהמשנה בב"ק (ל"ג א') "שני אנשים שחבלו זה בזה משלמין במותר נזק שלם", ואם איתא שהחובל ברשע פטור מתשלומין, הרי הראשון שחבל בחבירו נעשה רשע, וכשחזר השני וחבל הראשון צריך להיות פטור, וזה כנגד המשנה. ומתרץ היראים, שהראשון חבל בשני בשוגג ולא נעשה רשע, ולכן שניהם חייבי תשלומין. לסיכום, זו מחלוקת בגמרא האם המכה במי שאינו עושה מעשה עמך פטור מלא יוסיף, והראשונים הכריעו שפטור. ועל הצד שפטור, זו מחלוקת ראשונים אם החובל באינו עושה מעשה עמך חייב או פטור מתשלומין, והאחרונים הכריעו שחייב.

באור זה שמרע"ה הרג את המצרי וסטר לפרעה

[י] והנה על הצד שאין איסור להכות רשע, מובן טפי הא דמרע"ה הרג את המצרי. דאפילו אין עליו איסור עריות, הרי עצם זה שהיכה את העברי, מגדיר אותו כרשע שאינו עושה מעשה עמך. ואמנם בישראל בכה"ג אינו חייב מיתה, רק מותר להכותו, אבל בעכו"ם סבר מרע"ה שגם מותר להרגו. וזה גופא מה שלמד ר' חנינא ממרע"ה, שכלול במצוות בני נח האיסור להכות. ומסתבר שלא שנא עכו"ם שהכה ישראל ולא שנא עכו"ם שהכה עכו"ם - חייב מיתה. ועוד מובן לפי זה הא דהיה מותר למרע"ה לסטור לפרעה. חדא שפרעה לא היה ישראל. ואם המכה ישראל עושה מעשה עמך אינו עובר על לא יוסיף, כ"ש שהמכה עכו"ם שאינו בכלל עמך מעצם היותו עכו"ם - אינו עובר על לא יוסיף. אמנם כמובן שאין זה מתיר להכות סתם עכו"ם שלא עשה כל רע (ונדון בכך לקמן). אמנם פרעה בנוסף היה גם רשע, לכן בודאי היה מותר להכותו, ובאמת גם להמיתו, כנ"ל. מלבד זאת עי' ביראים שהבאנו לעיל, שמביא ראיות שמה שלא יוסיף אוסר הוא הכאה ללא צורך, אבל הכאה לתועלת כגון לצורך חינוך, אין לא יוסיף אוסר, ולא רק שאין איסור אלא שמותר לכתחילה. א"כ כאן מסתמא הבין מרע"ה שסטירה לפרעה תקרב את הגאולה והיתה זו סטירה לתועלת, ולכן היתה מותרת. והנה ידועה המחלוקת בש"ס אי צער בעלי חיים דאורייתא או דרבנן. והנה על הצד שהוא דאורייתא (ב"מ ל"ב ב'), ברור שעכו"ם לא גרע מבעלי חיים. ולכן אפילו שהמכה עכו"ם (או בעל חי) אינו עובר על לא יוסיף, אבל מדין צער בעלי חיים אוסר להכותו. בד"א, שזו הכאה שלא לתועלת. אבל הכאה לתועלת מותרת לכתחילה בבעלי חיים, וא"כ גם בעכו"ם ואפילו בישראל, כנ"ל.

שיטת הרמב"ן במצות דינין לבני נח

[יא] והנה למרות שר' חנינא למד ממרע"ה שיש לעכו"ם איסור להכות, עדיין לא בררנו איפה איסור זה טמון בז' מצוות בני נח. והנה אחת מז' מצוות אלו הוא מצות דינים. הרמב"ם (מלכים פ"ט הי"ד) כותב "וכיצד הן מצווין על הדינים. חייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו, ולהזהיר את העם". אבל הכס"מ שם מביא את דברי הרמב"ן בחומש (וישלח ל"ד י"ג), "ועל דעתו הדינין שמנו לבני נח בשבע מצוות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל, ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן". ועי"ש עוד ברמב"ן. א"כ לפי הרמב"ן דייני בני נח צריכים לדון לא רק בששת מצוות ב"נ, אלא גם בכל דין שדייני ישראל דנין בין אדם לחבירו. אלא שיש חילוק גדול בעונשים. דהיינו, שבב"ד דבני נח על כל עבירה בין אדם לחבירו אחת דינו למיתה. ואין אצלם כלל דיני תשלומין וקנסות. לפי זה כמו שבישראל דנין ישראל המכה חבירו, כך ב"ד דב"נ ידונו ב"נ שהכה ב"נ ויחיבוהו מיתה, ואין אצלם בשת ושבת ורפוי ונזק וצער. עולה שלפי הרמב"ן האיסור לעכו"ם להכות נכלל במצות דינין דידהו.

האם ב"נ שהכה ב"נ חייב מדין גזל

[יב] טעם שני לבאר מדוע עכו"ם שהכה ישראל יהיה חייב מיתה מובא בר"ן (סנהדרין נ"ח ב'). "כותי שהכה את ישראל חייב מיתה. משמע דמדנין גזל מיייתין לה דמה לי חבל בגופי' מה לי חבל בממונו. ולפ"ז ל"ש כותי ול"ש ישראל שוין בדבר, ועוד דמהיכא ילפינן לה? מהמצרי שהכה את איש עברי! שניהם היו ב"נ! ולי לא משמע הכי, דדוקא ישראל דאע"ג דעדיין לא קבלו התורה כבר היו להם מצות יתירות על בני נח וכדכתיבנא לעיל. ועוד דא"כ למה מנו בכלל הז' מצות שפיכת דמים והיא הריגה? לחשבו מכה חבירו! אלא ודאי דוקא מכה ישראל חייב מיתה ממש כמו שהרגו מרע"ה. אבל הרמב"ם ז"ל כתב דאין בחיוב מיתה זו, ובחיוב מיתה שאמרו בכותי העוסק בתורה, ובחיוב מיתה בכותי ששבת, אלא שמודיעין אותו שהוא חייב מיתה, ומכולן עונשין אותו אם יעשה אבל אינו נהרג עליהו. אע"ג דמפשטא דגמרא לא משמע הכי, מדאמרינן בסמוך גבי כותי העוסק בתורה וליחשבה גבי ז' מצות, דמשמע דמעיקר מצוה היא, ועוד מדאפקה מגזל או מנערה המאורסה שהם חייבי מיתות ממש". הנה הר"ן מביא דעה (שהוא עצמו חולק עליה), שכותי שהכה ישראל חייב מיתה מדין גזל. ולמרות שאין פה גזל כלל, מ"מ כפי שבארנו לעיל, המכה עושה שימוש בדבר לא לו, ומבחינה זו הכאה היא כגזל. ולכן נאסרו ב"נ בהכאה מאותה סברא שנאסרו בגזל, דאין סברא לאסור גזל ולא לאסור הכאה. אמנם לפי מהלך זה האיסור הוא גם כאשר ב"נ מכה ב"נ, דהרי איסור גזל שנאמר בב"נ הוא גם מב"נ אחר ולא דוקא מישראל. וראיה לכך היא שהמצרי שהיכה את העברי, שניהם היו ב"נ, דהרי קודם מתן תורה גם ישראל היו ב"נ, ומ"מ נתחייב המצרי מיתה. אמנם כאמור הר"ן חולק על טעם זה. דמשמע לו שר' חנינא בדוקא אמר עכו"ם שהכה ישראל. ולמרות שישראל עדיין לא קבלו את התורה, לדעת הר"ן לא היה להם דין ב"נ (עי' בפרשת דרכים לבעל המשנה למלך ולא נאריך כאן). ועוד מקשה הר"ן, אם ב"נ שהכה ב"נ חייב, אזי כ"ש שב"נ שרצח ב"נ חייב. ואם מכה כלול בגזל, אין צורך למנות שפיכות דמים וגזל כשני מצוות בב"נ (סנהדרין נ"ו א'), דשפ"ד כלולה בגזל. לכן ס"ל לר"ן שב"נ שהכה ב"נ אינו חייב מיתה, ולכן צריך למנות שפ"ד וגזל כב' מצוות. בסיום דבריו מביא הר"ן את הרמב"ם (מלכים פ"י ה"ו וה"ט), שדין ב"נ שהכה ישראל הוא כדין ב"נ שעסק בתורה או שקבע לעצמו שבת, שכולם

חייבים מיתה, אבל לא בב"ד שלהם, אלא ישראל מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה, אבל בפועל אין הורגין אותו, כי מיתה שהוא חייב היא מיתה בידי שמים, ועוד נדון בזה.

קושיית הקבא דקשייתא

[יג] והנה הקבא דקשייתא (לר"י ווינגארטן בעל החלקת יואב, קושיה י"ח) הקשה קושיה נוספת על השיטה שהביא הר"ן (ודחה) שיש איסור לב"נ להכות ב"נ, מהגמרא בסנהדרין (נ"ז ב') ששם ר' ישמעאל דורש מקרא שב"נ חייב מיתה על הריגת עובר. ותורף קושייתו דהרי ההורג את העובר בהכרח שחובל באם, וא"כ תיפוק ליה שחייב מיתה על חבלת האם, ול"ל קרא להריגת העובר. והנה המהרש"ם (שו"ת ח"י סימ' קצ"ז) תירץ שאפשר להרוג את העוברים בלי לחבול באם, כפי שצויה פרעה את שפחה ופועה להרוג את העוברים בלי שירגישו בכך ע"י הכנסת היד לרחם. והנה יש להרהר על תירוץ זה, דהרי לכאורה עצם ניתוק העוברים מהאם הוא כבר חבלה. אפילו על הצד שעובר לאו ירך אמו הוא, אבל סוף סוף מערכת הדם של האם והעובר היא אחת, והריגת העובר תגרום בהכרח לנפילת העובר מהרחם וא"א לזה בלי חבלה באם, כמו שאין לידה בלי חבלה באם. [כאן הרב בשיעור הזכיר את סברת הגר"מ פיינשטיין, ולא מצאתי איפה נמצאים דבריו ולא ברור לי בדיוק מה הוא אמר, לכן בינתיים אני משמיט זאת מהעריכה]. א"כ לכאורה קושיית הקבא דקשייתא מתווספת לקושיית הר"ן על שיטה זו.

תירוץ לקושיות הר"ן והקבא דקשייתא

[יד] אבל גם אם נקבל את תירוץ המהרש"ם, עדיין נשארה הקושיה שהקשה הר"ן. דהיינו, למה לי קרא לב"נ ששפך דמים, הרי זה כלול בגזל. וממילא, גם בהרג עובר, אפילו נאמר שלא חבל באם, מ"מ חבלה בעובר בודאי שהיתה, וא"כ זה כלול בגזל, ול"ל קרא לב"נ שהרג עובר. לתרץ זאת נחזור לדון בסברא של שיטה זו, דהיינו שדין הכאה הוא כדין גזל, דמ"ל חבל בגופי מ"ל חבל בממונו. והנה יש מקום לפרש לשון זאת בשני אופנים. האחת בפשטות, כמו שבארנו לעיל, וכפי שפירש הר"ן עצמו, שמאותה סברא שאסור לחבול בממון דאחר, כך אסור לחבול בגוף דאחר, וא"א לחלק ולומר שזה אסור וזה מותר. לפי פירוש זה מתעוררים כל הקושיות הנ"ל. אבל אפשר לפרש באופן אחר, דלא כר"ן. דהרי כל חבלה בגוף, מחייבת ע"פ דין תורה נזק צער שבת בשבת ורפוי. והנה הנחבל אינו רוצה שגופו יעשה לשווא ממון, כלומר הוא אינו מעונין שדיני נזק צער שבת בשבת ורפוי יחולו על גופו. דלמרות שכביכול הוא מרויח ממון מכך, אבל פשוט וברור שרווח ממנו זה נחשב אצל הנחבל כחבלה ולא כרווח. לכן לשון מ"ל חבל בגופי מ"ל חבל בממוניה, אפשר לפרש שכל חבלה בגוף היא חבלה בשווי ממון של אותו גוף, כי הנחבל אינו רוצה בכך. לפ"ז יוצא שמה שב"נ חייב מיתה אם הכה את חבירו הב"נ, זהו דין ממנוי ממש. וא"כ א"א ללמוד מכך חיוב מיתה לב"נ שהרג את חבירו הב"נ (כגון בחניקה שלא חבל בו כלל), ולכן צריך קרא מיוחד לשפיכות דמים. וזהו תירוץ על קושיית הר"ן. ויש נפ"מ במהלך זה גם לעובר. דהנה מכך שיש חיוב מיתה לב"נ שהרג את חבירו הב"נ, עדיין לא ידעינן שיש חיוב מיתה לב"נ שהרג עובר, דעובר אחר הכל לא דמי למי שנולד, ולכן גם לזה צריך קרא מיוחד. אבל מה שעולה לפי מהלך זה הוא שב"נ שחבל בעובר ולא הרגו (באופן שלא חבל באם כלל), אינו חייב מיתה. דהרי העובר מופקע מדיני ממונות, ולא שייך בו נזק צער שבת בשבת ורפוי, כי הוא אינו בעלים על גופו. א"כ לפי מהלך זה, בצירוף עם תירוץ המהרש"ם, מיושבים קושיות הר"ן והקבא דקשייתא על שיטה זו. והנה לעיל הקשינו על תירוץ המהרש"ם שסוף סוף א"א להרוג את העובר בלי לחבול באם. ואולי אפשר לישב, שמכיון שאפשר להרוג את העובר באופן שאין כאן חבלה ישירה באם, לכן למרות שבהכרח לאחר מכן תיגרם חבלה לאם, אבל אין זה אלא גרמא בלבד, וב"נ אינו חייב מיתה על גרמא בחבלה.

האם יכול אדם למחול על הכאתו

[טו] והנה גם אם לא נקבל את תירוץ המהרש"ם, ונאמר שלא שייך להרוג את העובר בלא לחבול באם, עדיין יש לדון האם יכולה האם למחול על חבלתה. הנה המהר"י פערלא (סה"מ לרס"ג ח"ב ל"ת מ"ז מ"ח עמ' 89) הדן בברייתא (ב"ק צ"ג א') "פצעני ע"מ לפטור - פטור", ס"ל שאם יש לאדם רשות לחבול בעצמו, דהיינו יש לו רשות על גופו לענין חבלה, אז הוא יכול להרשות לשני להכות אותו (בתנאי שאינו גורם לו לאבד איברים), משא"כ אם אין לאדם רשות לחבול בעצמו, דהיינו אין לו רשות על גופו לענין חבלה, אזי אינו יכול להרשות לשני להכות אותו. ונראה שזה תלוי בצדדים שהבאנו לעיל בסברת איסור חבלה, האם זה מצד צער (כרמב"ם) או מצד בזיון (כסמ"ג). דלמאן דאמר שאסור לאדם להכות את עצמו כי אסור לו לצער את עצמו, א"כ גם אינו יכול להרשות לשני להכותו, ואינו יכול למחול על צערו. משא"כ אם זו סברא של בזיון, אזי נראה

שמותר לאדם להכות את עצמו, ולהרשות לשני להכותו, ולמחול על הכאתו, כי בזיון הוא בר מחילה.

עכו"ם החובל בישראל חייב מיתה משום גדרי גזל

[טז] נחזור לשאלה מדוע ב"נ שהיכה ישראל חייב מיתה. לפי הרמב"ן התבאר שחיובו נובע ממצות דינין שבז' מצוות ב"נ. לפי השיטה שהביא הר"ן ודחאה, הוא חייב מדין גזל ממון, ולא שנא אם הכה ב"נ חבירו או אם היכה ישראל. אבל הר"ן עצמו שסובר שדוקא ב"נ שהיכה ישראל חייב מיתה, לא ביאר מה הטעם בכך. והנה לכאורה אפשר להביא בזה שני מהלכים. הנה כבר בארנו בשיעור קודם [3] שעכו"ם שגזל ישראל אפילו פחות משו"פ חייב מיתה, מחמת שמצערו (עי' סנהדרין נ"ז א', ע"ז ע"א ב'). כלומר מבחינת העכו"ם זה נחשב לגזל, דהרי עכו"ם אינו מוחל אפילו על פחות משו"פ. ולמרות שישראל מוחלין על פחות משו"פ, מ"מ צער אית להו. לכן עכו"ם שגזל חייב מיתה מחמת שמצווה על גזל, ולא שנא גזל שו"פ ולא שנא גזל פחות משו"פ. כלומר איסור גזל בעצם מורכב משני חלקים. חדא - מעצם הממון שגזל, ואידך - הצער שהוא גורם. מ"מ השם המחייב בשני המרכיבים הוא אחד - גזל. נחזור עכשיו לסוגיין הדנה בחבלה. פשוט וברור שעכו"ם המכה ישראל גורם לו צער. גרימת צער מחייבת את העכו"ם במיתה משם גזל. למרות שחבלה אינה גזל, מ"מ שם הצער שנגרם בחבלה שייך לגדרי גזל. א"כ זהו מהלך אחד. ואין לטעות בין מהלך זה למהלך בשיטה שהר"ן דחה. דלמרות שבשטחיות יש דמיון בלשונות, הסברא שונה לחלוטין.

עכו"ם המכה ישראל חייב משום ברכת השם

[יז] כפי שהזכרנו לעיל בסמ"ג, מלבד צער, ישנה סברא נוספת לאסור הכאה, והיא בזיון. לפי זה צריך לדון אם עכו"ם המכה ישראל יכול להתחייב מיתה מדין בזיון. אמנם בהקדם צריך לברר היכן האיסור לבזות כלול בשבע מצוות בני נח. והנה אחת מאותן ז' מצוות הוא ברכת ה' (סנהדרין נ"ו א'). גם לישראל יש איסור לקלל, עי' בסנהדרין (ס"ו א') שיש איסור לברך נשיא דיין חרש וכן את הקב"ה. והנה התוס' שם (ד"ה גמר), מבארים שבני אדם דואגים ומתביישין כאשר מברכים אותם. הרי שתוס' מגדירים שהחיוב במקלל, בחלקו הוא מדין מבזה, ובחלקו הוא מדין שגורם דאגה שמא הקללה תתמשש. לפי זה במברך את ה', החיוב הוא רק משום בזיון, כי דאגה כלפי שמיא בודאי לא שייך. והנה לעיל הזכרנו את הגמרא בסנהדרין (נ"ח ב') "הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכניה". וזה נאמר בישראל הסוטר לישראל אחיו. לפי מימרא זו נראה שהוקש כל יחיד בישראל לשכניה, כלומר שצלם ישראל הוא כדמותו של המקום. והנה הסוטר לשכניה כביכול, ברור שאינו חייב אלא משום בזיון (ככלל, סטירה היא הכאה דרך בזיון), וא"כ ההיקש מלמדנו שגם המכה ישראל חייב משום בזיון (ויכול להיות חייב גם משום מצער, וא"כ חייב משום ב' שמות, אבל כאן אנן עסקינן בשם בזיון). א"כ עולה שהמכה והמקלל שניהם חייבים משום שם בזיון, ולכן אפשר להגדיר הכאה כענף של מקלל. וא"כ עכו"ם שמכה ישראל, מתחייב משום מצות ברכת השם, דהרי כאמור ישראל הוא בדמות השכניה. והנה מסברא לחוד לא היינו מגדירים הכאה כענף של קללה, אבל אחר שידענו שמרע"ה הרג את המצרי משום שהיכה את העברי, וע"כ שנתחייב המצרי על אחת מז' מצוות בני נח, א"כ מסברא אפשר לבאר שנתחייב משום ברכת השם.

שיטת הרמב"ם שב"נ שהכה ישראל חייב מיתה בידי שמים

[יח] והנה לעיל כאשר הבאנו את דברי הר"ן, הזכרנו שבסוף דבריו הוא מביא את דעת הרמב"ם (מלכים פ"י ה"ו וה"ט, ועי' גם בתש' הרמב"ם מובא במהד' פרנקל בספר הליקוטים על ה"ט), שעכו"ם שהכה את ישראל אינו חייב מיתה בידי ב"ד, אלא בידי שמים (כך פירש הכס"מ בדעת הרמב"ם), כמו עכו"ם שעסק בתורה או קבע לעצמו שבת, עי"ש. אמנם עי' בלחם משנה (על ה"ט) שהבין ברמב"ם שחיוב מיתה בגוי שעסק בתורה וכו' הוא מדרבנן, ולא בידי שמים. וצע"ג בדבריו, דלכאורה לא מצינו מושג של חיוב מיתה מדרבנן. ולמרות שאיסורים מדרבנן מצינו הרבה מאד, ואפילו מלקות מדרבנן (עי' יבמות נ"ב א' ועוד), אבל לא חיוב מיתה. ואולי כוונת הלח"מ לכך שמצינו שפעמים גזרו רבנן מיתה שלא מן הדין לצורך שעה (עי' למשל סנהדרין מ"ה ב'), ולא משמע כך, וצ"ע. ואולי מקורו של הלח"מ הוא ממרע"ה שהרג את המצרי על שהיכה את העברי. וזה היה קודם מתן תורה, א"כ זהו חיוב מיתה מדרבנן. והרי לשיטת הרמב"ם כפי שביארו הר"ן הנ"ל, חיוב מיתה של ב"נ שהיכה ישראל הוא מאותו גדר שב"נ שעסק בתורה חייב מיתה. ומה שלכאורה קשה על הרמב"ם שהרי הגמרא בסנהדרין (נ"ט א') דרשה קרא לחייב מיתה לב"נ שעסק בתורה מדין גזל, וגזל הוא מז' מצוות ב"נ, כבר תירץ הכס"מ שהרמב"ם סבר שזו אסמכתא בעלמא. ואם לא נלמד כלח"מ, אלא ככס"מ שחיוב מיתה שהתכוון הרמב"ם הוא מיתה בידי שמים ולא בידי אדם,

א"כ עדיין קשה איך הרג מרע"ה את המצרי. והנה ידוע מה שכתוב במדרש (שמ"ר א' ל', מובא ברש"י שמות ב' י"ד) שמרע"ה הרגו למצרי בשם המפורש. וכמה אחרונים (עי' למשל בחידושי הגרי"ז עה"ת סי' פ"ה), סברו שהריגה בשם המפורש מיקרי מיתה בידי שמים. אמנם יש לעיין בתירוץ זה. דהרי כל מיתה בידי שמים מורכבת משני חלקים, אחד שכח ההריגה הוא שמיימי, ואיך, שההריגה לא נמסרה לבני אדם. והנה מרע"ה אמנם הרגו בכח שמיימי, אבל סוף סוף מרע"ה היה בן אדם ולא מלאך. עוד תירוץ מצינו במרגלויות הים (על סנהדרין נ"ח ב'), שמרע"ה הרגו למצרי מדין רודף, דהרי לא משמע בקרא שהרגו לאחר שהכה את העברי, אלא משמע שהרגו בשעה שהכה את העברי, והיינו כדי להצילו מיד המצרי. ופירוש זה מתאים למה שהבאנו לעיל שאותו מצרי בא על אשת העברי, ושנדע למצרי שנודע הדבר לבעלה, הכהו כי רצה להורגו, וא"כ הו"ל אותו מצרי ממש רודף.

האם מותר לעכו"ם לחבול בעצמו

[יט] א"כ עד עתה ראינו ה' שיטות למה ב"נ שהכה ישראל חייב מיתה. שיטת הרמב"ן שזה כלול במצות דינין. השיטה שהר"ן דחה שזה נלמד מאיסור גזל. שיטה שלישית שזה מדין צער, שג"כ נלמד מאיסור גזל. שיטה רביעית שזה מדין בשת שנלמד מברכת השם. ושיטה חמישית היא שיטת הרמב"ם שחייב מיתה בידי שמים או מדרבנן. והנה הבאנו לעיל שבב"ק איכא תרי תנאי אליבא ר"ע, ולאחד מהם אסור לאדם לחבול בעצמו. ולמסקנת הסוגיה שם זה מדין צער, דהמצער לעצמו נקרא חוטא וילפינן זאת מנזיר, עי"ש. והנה הסוגיה בב"ק דנה בישראל המכה עצמו. ויש לדון מה הדין בב"נ החובל בעצמו. והנה לפי השיטה שהר"ן דחה, שילפינן איסור הכאה מגזל, הרי זה רק שייך ביחס לזולת ולא ביחס לעצמו, לכן מצד שיטה זו רשאי לחבול בעצמו. גם לפי השיטה הרביעית שזו סוגיא של בשת, בודאי שרשאי אדם לבזות את עצמו. והנה לפי השיטה השלישית, זו סוגיא של צער שנלמד מכך שיש חיוב מיתה על עכו"ם שגזל אפילו פחות משו"פ, מפני שכל הגוזל מחבירו, אפילו פחות משו"פ, מצערו. וא"כ הרי גם המכה חבירו מצערו, ולכן חייב מיתה. ונראה שהביאור בכך הוא שכמו שהגוזל מחסיר מהנגזל ממון, כך המצער מחסיר מנפש המצטער, כי כל צער הוא מחסור בנפש. לפי זה לא נראה שיהיה לאדם איסור לחסר מנפש עצמו. אמנם בישראל זה נקרא חוטא ולכן אסור, אבל בעכו"ם לא מצאנו כזאת הגדרה. לכן נראה שאין לעכו"ם איסור לחבול בעצמו.

כח השכחה וכח המוות חד הם

[כ] מילתא דאגדתא. ישנה הכאה כללית בבריאה (שנובעת משבירת הכלים וחטא עצה"ד), וישנה הכאה פרטית בכל נפש ונפש. כדאיתא בנדה (ל' ב'), שתינוק במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה, וכאשר בא לאויר העולם, בא מלאך וסוטר על פיו ומשכחו כל התורה כולה. סטירה זו היא הכאה, והרי שאדם יוצא עם הכאה לאויר העולם, והכאה זו משכיחה ממנו את כל התורה. וצריך להבין זאת. והנה ברור ופשוט הדבר שהמלאך הסוטר על פיו הוא המלאך שנטול נשמתו בשעת פטירתו, הוא יצר הרע הוא מלאך המות הוא השטן (ב"ב ט"ז א'). דאילו לא היתה מיתה בעולם גם לא היתה שכחה בעולם. והנה מה שנגזר על המת שישתכח לאחר י"ב חדש (ברכות נ"ח ב'), הגדרת הדבר אינה כפשוטו שהמת משתכח אלא שהמיתה עצמה היא שרש השכחה. כי אילו האדם היה חי לעולם, לא היתה שייכת שכחה. ועצם זה שדברים מתבלים ומתכלים זה גופא השרש לכח הנפש הנקרא שכחה. וא"כ כמו שהמלאך המות הוא זה שמביא את המוות לעולם, כך הוא זה שמביא את השכחה לעולם. ואילו האדם לא היה אוכל מעץ הדעת אלא רק מעץ החיים, אזי בשעה לידתו לא היה מגיע מלאך המוות להכות על פיו, כי ההכאה על פיו היא עצם המיתה. וכיון שההכאה של המיתה ושל השכחה היא בפה, לכן הגדרת המצוה של תלמוד תורה היא שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד (קידושין ל' א'). דאם הוא מגמגם, אזי מוכח שהוא עדיין תחת ההכאה הראשונה בפה שהשכיחה ממנו את התורה שלמד ברחם אמו. אבל כאשר איננו מגמגם, אזי הוא מחליש את נקודת ההכאה שממנה הוא בא לעולם, ועי"י החלשתה הוא מבטל את כח המיתה שבעולם. ואזי זו הבחנה של "לנפש חיה - לרוח ממללא", שע"י שאינו מגמגם הוא מסיר את הערלה שבפה, שבה טמון המוות, ומגלה את כח החיות שבפה, שהיא החיות של וחי לעולם. וכאשר בעזר ה' יהיה "בלע המות לצנח ומחה אדני' הויה דמעה מעל כל פנים" (ישעי' כ"ה ח'), אזי שוב לא תהיה המצוה שנאמרה בעמלק "זכור ... לא תשכח" (כי תצא כ"ה י"ז ו"ט). כי כשם שיתכלה המות מן העולם כך תתכלה השכחה מן העולם. שרש כל ההכאות הם מכח עמלק שנמצא בעולם, רצועה לאלקאה את בני ישראל (עי' הקדמת ספר הזהר י"א ב'), הוא כח ההכאה, הוא כח השכחה. כאשר יתכלה עמלק מהעולם, יתכלה המוות, תתכלה השכחה, יהיה זכרון לפני הויה תמיד (תצוה כ"ח כ"ט ו').

[1] הכוונה לדיני פגיעה בנפש מצד ההרגש בנפש, ולא לדיני נפשות במובן הרגיל של דברי חז"ל שהם דיני חיים ומות לגוף.

[2] אפשר גם לפרש שלא יוסיף הוא לאו על עצם ההכאה, ופן יוסיף הוא לאו על שמא יקלה. לפי זה שני הלאוין לכאורה אינם משם אחד.

[3] פרשת נח תש"ע.

- 1] [שמות](#)
- 2] [סוגיות בפרשה](#)

Show featured image:

0

Source: <http://bilvavi.net/shiur/שמותדיןמשההרגהמצרי/013-שמותדיןמשההרגהמצרי>

Links

[1] <http://bilvavi.net/shmos>

[2] <http://bilvavi.net/sugios>